
1823. Castell de Sant Ferran

Per CARLOS DÍAZ CAPMANY

ANTECEDENTS HISTÒRICS

El pronunciament de l'exèrcit expedicionari que havia d'embarcar amb destinació a Amèrica, que es va produir a Cabezas de San Juan el primer dia de l'any 1820, va dur al poder als liberals i donà pas al període de tres anys conegut a la història com a Trienni Constitucional o Liberal, que va interrompre momentàniament el caràcter absolutista del regnat de Ferran VII. Regnat marcat pel conflicte entre dues tendències, per una banda la que pretenia tornar als sistemes polítics i socials anteriors al 1789, i de l'altra banda, els que volien mantenir els avenços fonamentals de la revolució burgesa.

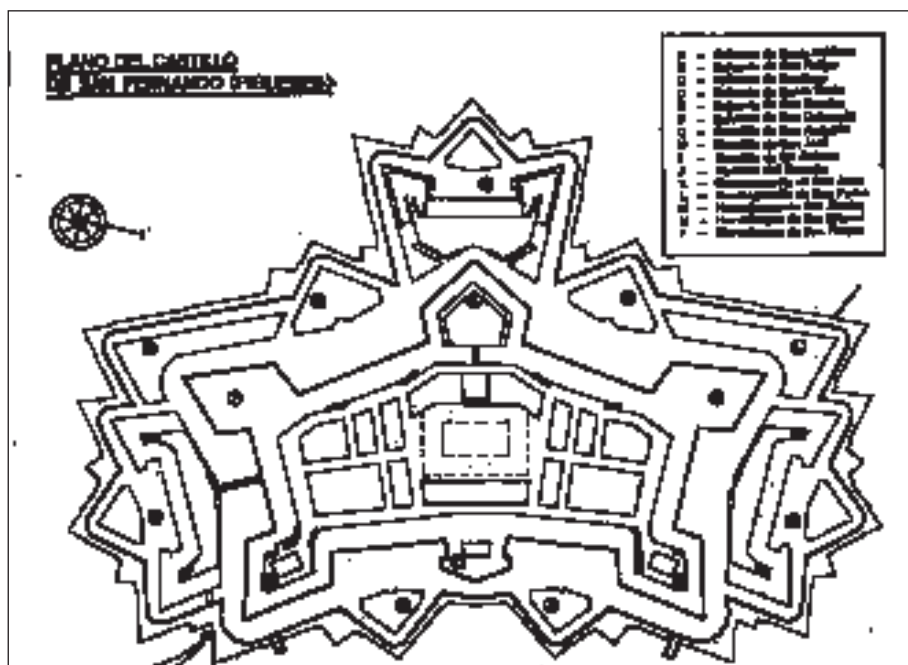
Ferran VII, en veure que en aquella ocasió no podia aturar el moviment revolucionari desencadenat, signà el dia 7 de març, una Reial Ordre que establí el constitucionalisme, posant fi a l'absolutisme restablert el 1814. El dia 10 del mateix mes, el monarca signava el manifest en què es llegeix la famosa frase: “marchemos francamente, y yo el primero, por la senda constitucional”. Es reposava la constitució de 1812.

A poc a poc, sense massa problemes, Espanya fou acatan la constitució. A Figueres, per exemple, el 12 de març, el poble, en saber que a Barcelona s'havia publicat la “Constitución Política de la monarquía”, va expressar la seva voluntat que es publiqués també a la vila aquell mateix dia, com així es va fer.

Els liberals intentaren governar enmig d'una gran confusió política que omplí tot el trieni. La confusió venia donada per les interferències entre les diferents forces polítiques, cada una d'elles pretenia dirigir els esdeveniments a la seva manera. L'equip de govern constitucionalista, format per homes generalment moderats, era destorbat en el seu treball per les pressions i intrigues dels absolutistes i dels liberals exaltats.

És difícil pensar que Ferran VII hagués renunciat a les seves idees i sentiments de tota la vida. Tampoc la noblesa i clergat podien veure amb resignació l'abolició dels seus privilegis. I no era fàcil que el poble, especialment el rural, mancat d'il·lustació i aferrat a les tradicions, es transformés de cop de realista a constitucional.⁽¹⁾ Finalment la conducta i els

1. LAFUENTE, Modesto, *Historia General de España*, Barcelona, 1880. Tom V, pàg. 348.

Plànol de conjunt del castell de Sant Ferran de Figueres.

discursos provocadors dels liberals exaltats (fruit de l'extensió del moviment liberal a les classes populars urbanes) fan inestable l'ordre públic, generant a moltes persones una important desconfiança en el nou règim.

A l'ambient creat per les circumstàncies abans citades, es va afegir un sentiment de frustració entre la població menys afavorida, en no materialitzar-se les grans expectatives que la revolució havia creat; com per exemple, uns impostos més justos o l'accés a la propietat per part dels camperols. A més a més la impopular política religiosa liberal, amb totes les lleis de desamortització i supressió de comunitats religioses, donà peu a una important campanya d'oposició, promoguda en gran part pels clergues, que encoratjà la reacció absolutista, i que es manifestà amb l'aparició de partides armades. Els realistes recorren a un alçament popular especialment als medis rurals del nord de la península.

Els escamots realistes es generalitzaren a principis de 1821, i adquiriren força l'any següent. Al nord de Lleida, el baró de Eroles dirigia una de les partides més fortes; propietari d'un ampli territori decidí establir un govern enfrontat al suposat "il·legítim" de Madrid, que mantenia segregat el Rei; fou l'anomenada Regència d'Urgell. A l'Empordà actuà, principalment, la partida d'en "Misses".

El dia 30 de juny de 1822, tingué lloc un pronunciament dels regiments de la Guàrdia Reial en contra del règim liberal, produint-se un enfrontament

a Madrid amb la Milícia Nacional. La Milícia Nacional, integrada a l'Exèrcit, era una creació del nou govern, i considerada com el braç armat del liberalisme; mentre que les unitats de la Guàrdia Reial, que havien facilitat, en el seu moment, el canvi de règim, s'inclinaven ara cap a l'absolutisme. Fracassat l'intent, com que el rei n'estava al corrent, la Diputació permanent de les Corts va pretendre deposar al monarca, però el Cos Diplomàtic, en plè, intervingué per mantenir el tron.⁽²⁾ A partir d'aquests esdeveniments, i de les represàlies que seguiren, quedà desfeta la unitat dins les forces armades, creant-se una forta enemistat entre les milícies i l'exèrcit, i, dins d'aquest, entre liberals i conservadors.

Si greu era la situació d'insurrecció generalitzada, més greu era l'actitud del rei. Disgustat pel caos militar i polític buscà amb la Santa Aliança la salvació del tron i la recuperació del règim absolutista, sol·licitant, al rei de França, Lluís XVIII, i al tsar de Rússia, Alexandre I, que promoguessin una intervenció militar a Espanya.

En el Congrés de la Santa Aliança que se celebrà a Verona a finals de 1822, es va acordar la intervenció, i s'encarregà a França que procedís a actuar militarment si no es reformava el sistema constitucional a Espanya. Davant d'aquesta intromissió, els liberals espanyols refusaren enèrgicament les notes ofensives que en aquest sentit cursà l'aliança europea. Observada aquesta reacció, França decidí l'invasió. Es posava, així, en marxa, a principis de 1823, un exèrcit francès, reforçat amb un gran nombre de partides realistes reunides en l'anomenat Exèrcit de la Fe; eren els anomenats "Cien Mil Hijos de San Luís".

L'exèrcit invasor es va posar en marxa a la frontera d'Irún el 7 d'abril de 1823. Els liberals només pogueren oposar a aquell exèrcit una petita força de maniobra, minvada a més per contínues desercions. La resistència popular, que havia estat el principal ressort de la guerra de la Independència fallà en aquesta ocasió, doncs la població afavoria, gairebé obertament, la restauració absolutista. Els francesos entraren a Madrid el 23 de maig, i continuaren avançant sobre Andalusia per alliberar a Ferran VII, que, per decret de les Corts, s'havia traslladat allí el 20 de març. L'invasor seguí progressant amb facilitat fins arribar a Cadis, on hagué de formalitzar un setge davant la inesperada resistència de l'exèrcit liberal.

El 18 d'abril entrà a Catalunya, per l'Empordà, part del 4rt cos de l'exèrcit francès. Aquí les tropes aliades manades pel mariscal Moncey, tenien davant el cos de l'exèrcit liberal de més força i millor organitzat dirigit per Espoz i Mina. Amdós bàndols disposaven d'efectius similars, uns 20.000 homes. Mina concentrà les seves forces en guarnicions diverses, deixant només uns sis mil soldats per a la maniobra perquè no es refiava del suport popular. Mentre el general Milans del Bosch s'enfrontava als francesos a camp obert, Moncey anà rendint una per una les guarnicions liberals. No hi hagué en tota la campanya cap enfrontament important entre espanyols i francesos.

2. CIERVA, Ricardo de la, *Historia Militar de España*. Madrid, 1984. Tom VI, pàg. 239.

SITUACIÓ PARTICULAR DEL CASTELL DE FIGUERES

Com ja s'ha dit, el dia 18 d'abril de 1823, entrà a Catalunya el mariscal Moncey, al seu servei es trobaven alguns batallons d'espanyols manats pel baró d'Eroles. L'avantguarda de la cinquena divisió prengué posicions a Perelada i la resta quedaren davant de la Jonquera. El dia 19, continuà la marxa per Pont de Capmany i Pont de Molins, i s'assabentà que el general Milans havia evacuat Figueres deixant uns 2.500 homes al Castell de Sant Ferran. El dia 21, s'assetjà Figueres i s'ocupà Roses. El dia 22, el mariscal Moncey envià un ofici al governador de Figueres convidant-lo a entregar la fortalesa, el governador contestà negant-s'hi, però es retirà al castell deixant que la brigada Marignone ocupés la vila la nit del 24 al 25. el dia 26, el gruix de la cinquena divisió es dirigí a Besalú seguint a Milans, i el baró de Damas restà encarregat de vigilar la guarnició de Figueres, iniciant-se un setge del castell que durà quasi cinc mesos.

Com es desenvolupà la vida a Sant Ferran durant el bloqueig?

Fa temps arribà a les meves mans, de manera fortuïta, una llibreta manuscrita on figuren les "Ordenes del Día" del Castell de Sant Ferran corresponents a una part dels cinc mesos que durà el bloqueig; exactament del dia 18 d'abril al 6 de juny. No és un període molt llarg, però sembla suficient per escrutar l'activitat que desenvolupava la guarnició allí tancada. Segurament no seria gaire rigorós, en un setge "normal", pendre com a característiques generals, vàlides per tot el període, els tret manifestats en els primers dies; no obstant això, l'especial naturalesa d'aquest conflicte, en extrem particular, pot admetre-ho.

Totes aquestes ordres, escrites per diferents persones, contenen el servei diari, seguit, la majoria de dies, de diferents articles que regulen molt diverses activitats. En dues ocasions es transcriuen textos d'escrits rebuts de l'exterior i la resposta que se'ls dona (s'han copiat a l'annex); i en una, precisament la del dia 6 de juny, l'última de les que disposem, es fa públic, amb un notable retard, el manifest donat per SM a Sevilla, el 23 d'abril.

Amb el fi de contestar la pregunta formulada, i oferir una detallada visió de la vida a Sant Ferran durant aquell període, a continuació s'exposaran, agrupades per temes, les notícies que proporcionen aquestes ordres.

La guarnició

La guarnició de la fortalesa la constituïen: l'Estat Major de la Plaça, tres batallons d'infanteria (Navarra, Aragó i Múrcia), la companyia fixa d'artilleria, una companyia del primer regiment d'artilleria i el personal del Cos d'Enginyers.

L'Estat Major de la Plaça estava format de la següent manera: Governador, coronel don Santos San Miguel; Tinent de Rei, coronel don Ramón de Miguel; Sergent Major, coronel don Silvestre Mondelly; Comandant d'Artilleria, coronel don Vicente Arana; Comandant d'Enginyers, coronel don Juan Bautista Ponsich; i Ajudant de Plaça, don Juan Jaumeandreu.

Els batallons d'infanteria comptaven amb una Plana Major i vuit companyies, essent una d'elles de granaders, una altra de caçadors i les sis restants de fusellers; la força d'aquests batallons era d'uns 550 homes en temps de pau, i, en temps de guerra, podia augmentar fins quasi el miler. (Decret del 16 de juliol de 1821). Presumiblement la cobertura de la plantilla de les unitats del castell era més propera a la primera situació que a la segona. Abel Hugo,⁽³⁾ en el seu relat d'aquesta campanya, indica que en el moment de la capitulació, finals de setembre, el batalló de Navarra tenia 739 homes, el d'Aragó 480 i el de Múrcia 343, a més a més hi havia 800 malalts pels que no indica la unitat a la que pertanyien. Els efectius de les dues companyies d'artilleria sumarien poc més de 200 homes i el personal d'Enginyers no sobrepassaria el mig centenar.

A la plaça també hi havia uns quants treballadors que pertanyien al ram de la Hisenda Nacional, alguns paisans, segurament milicians, i també algunes dones, sense poder-ne precisar el nombre.

El dia 19 d'abril, el Governador es dirigí als soldats de la guarnició per informar-los que unitats de l'exèrcit francès "*pisaron según las últimas noticias nuestro sagrado territorio, y quizá mañana u otro día tendrán la loca idea de amenazar estos impenetrables muros sin reflexionar que las tropas que los guarnecen merecen, con justicia, el título de verdaderos españoles a que se hen hecho acreedores por sus virtudes cívicas y conducta militar*". El governador s'extenia, a continuació, posant de manifest el coratge del poble espanyol i el seu refús al fet que des de l'estranger se li imposés una forma de govern, valors aquests posats de manifest a l'anterior guerra de la Independència. Finalitzava dient: "*Soldados: Nos está encomendada la defensa del primer Baluarte de la libertad [...] No consintamos por término alguno la menor alteración en nuestro Código Constitucional, objeto de esta guerra, hasta que la Nación representada en Cortes se acomode hacerla llegado el caso marcado en el mismo; y si preciso fuera bajar a la tumba por sostenerlo moriremos con la satisfacción de decir que la guarnición de San Fernando de Figueres ni fue perjura a sus juramentos ni transigió jamás con clase alguna de tiranos*".

En aquesta arenga prèvia al blocatge, a més d'estimular l'ànim dels soldats, s'explica en poques paraules, que l'objectiu d'aquesta guerra era, per part del bàndol liberal, al qual pertenyia l'exèrcit d'aquesta guarnició, la defensa de la Constitució.

3. HUGO, Abel, *Historie de la Campagne d'Espagne en 1823*. París, 1826. Tom II, pàg. 173.

Servei de seguretat

A l'ordre del dia 18 d'abril, es disposa un increment de les mesures de seguretat que, sembla ser, eren vigents fins aquell moment. Els batallons de Navarra i Aragó passaren a establir cadascun dues companyies de fusellers en les tenalles de Sant Miquel i Sant Zenó, respectivament. Aquesta força s'havia de rellevar cada vuit dies. S'augmentava la força de les guàrdies existents en el baluard de Santa Bàrbara, a la porta de França, o de Sant Miquel (situada a la cortina nord) i a Santa Tecla, amb la finalitat de disposar, dia i nit, dels sentinelles que recorreguessin les cortines immediates a cadascuna d'aquestes guàrdies. La guàrdia de la porta principal no variava, però en la tenalla de Sant Roc se n'establí una de 40 homes, amb capità i subaltern, que havia de rellevar-se, com els altres de la plaça, al capvespre.

Els sentinelles de la cortina havien de vigilar que ningú, excepte els artillers i els enginyers, s'apropessin als canons. Tampoc podien permetre que passegessin per les muralles paisans o dones, o personal militar a cavall exceptuant els caps de la plaça o del cos.

El dia 26 del mateix mes es va variar el servei establert. En les tenalles de Sant Miquel i Sant Zenó es va reduir la força a 60 homes en cadascun, amb capità i subaltern. En els revellins de Sant Antoni i Sant Josep, es va establir una guàrdia de subaltern amb 20 soldats en cadascun. Les altres guàrdies no variarien. Les guàrdies de Sant Miquel i de Sant Zenó havien de mantenir durant tota la nit, a més a més dels sentinelles, ambdues patrulles d'un sergent i 8 o 10 homes recorrent el camí cobert entre el baluard de Santiago i la contraguàrdia de Sant Joan, amb l'objectiu d'observar els moviments d'alguna tropa enemiga si s'acostava.

A partir del dia 27 el servei de seguretat va passar a ser realitzat, en la seva totalitat, per un dels Cossos de la guarnició, rellevant-se aquests diàriament.

L'ordre del dia 29 d'abril, regulava el relleu de les guàrdies pel futur indicant que, quan el temps ho permetés, s'executaria la parada amb les formalitats d'ordenança. Les tropes s'havien de reunir primer a la plaça situada a l'oest de l'hospital, i d'allí passarien formades a la Plaça d'Armes en columna. Allà el Tinent de Rei havia de revisar-les i acomiadar-les, un cop fet això cada guàrdia empenia la marxa en la direcció deguda al compàs de la música. La música del Cos que cobria el servei en la seva totalitat era la que havia d'acudir a la parada.

A l'ordre del 15 de maig, s'encarregava als sentinelles de la muralla que anessin en compte, en "fer córrer la paraula", sense avançar-se els uns als altres, a fi que es pogués notar l'absència de qui no hi fos. S'havia de començar a "fer córrer la paraula" a la guàrdia principal i continuar per la dreta. El dia 24, s'encarregava als comandants dels forts exteriors la prohibició als seus sentinelles "córrer la paraula", doncs això només s'havia de fer en el recinte interior.

A partir del dia 25 s'havia de posar una guàrdia al revellí de Les Ànimes, de subaltern i 20 soldats, però amb la finalitat de no recarregar el servei es

Quinto de los queros que á continuación se expresan
 unidos que se mandaron pagar á expensas
 de saber

862. quintales loca	27. ^{os} quintal
Carbon	80. d. idem
757. Cuarcas trigo	80. d. Cuarcas
1331. Quintales paja	16. d. Quintales
500. Mayales arida	48. d. mayal
220. Quintales Corino	7. d. Corino
719. Ceras vino	40. d. Cera
50. Cuarcas portany	26. d. Cuarcas
160. idem Albuñolas	80. d. idem
61. quintales Arroz	112. d. Arroz
42 1/2 idem Lino	320. d. idem
36. idem. Bacalao	120. d. idem
62. Cuarcas chadas	44. d. Cuarcas
150. fabricas quando lanas por 12. carns	64. d. idem

Figueras 12. feb. 1823.

Nota

Es el mayor de un tanto de
 contribucion en el antiguo ter-
 ritorio de Figueras

Se ha dado consentimiento
 á lo mismo hoy 15. Feb.

Escrit on s'expressen els preus dels articles que cal portar al Castell. Febrer, 1823 (Arxiu Municipal de Figueres).

rebaixaven 10 homes de cadascuna de les guàrdies de les tenalles de Sant Zenó i Sant Miquel, i un subaltern a la del primer.

Com s'observa a mesura que passen els dies va augmentant la presència a les obres exteriors, segurament degut a la major activitat de l'enemic als voltants de la Fortalesa.

Serveis d'ordre

A les 11 del matí es donava cada dia l'ordre a casa del Sergent Major de la Plaça. A aquest acte hi havien d'assistir sens falta tots els ajudants dels Cossos. Al toc d'oració els comandants dels forts exteriors havien d'enviar a buscar el sant i senya a casa del Sergent Major, i després de rebre'l es tancaven les portes, que no s'obrien sinó en cas de necessitat.

El Sergent Major de la Plaça era el responsable dels serveis i de l'ordre i neteja a l'interior de les Places. A la Plaça de Sant Ferran la seva casa era l'habitatge contigu, al nord, de la del Governador; la de l'altre costat l'ocupava el Tinent de Rei, que era el segon comandant de la Fortalesa. Aquestes cases feien la doble funció d'habitatge privat i despatx oficial.

La intervenció del sergent Major en les funcions d'organització de tot tipus d'activitats a l'interior de la Fortalesa, la veiem reflectida a diverses ordres del dia. Així, a la del dia 19 d'abril, es disposava que els Cossos li lliuessin una llista de tots els individus que tinguessin "*el oficio de herreros, carpinteros, albañiles, toneleros y demás que puedan ser útiles en los trabajos de Artillería e Ingenieros*", perquè aquests Cossos poguessin prendre els que calguessin per als seus treballs.

La vigilància directa sobre els serveis estava a càrrec del Cap de Dia, que depenia directament del Governador. El dia 10 de maig es determinà que en lloc d'un sol s'en nomenessin dos de diaris, doncs s'avaluà que eren molts els assumptes que havia d'atendre aquest oficial. Un dels dos assistiria al subministrament de les racions de provisió (del que tractarem més endavant), visita de l'hospital i reconeixement interior i exterior de les cavallerisses i magatzems; i l'altre havia d'atendre a la vigilància de la Plaça de dia i de nit i tot el que tingués relació amb el servei d'Armes. Ambdós havien de presentar-se a les 11 del matí a casa del Governador per rebre instruccions, i el d'Armes ho havia de fer, a més, a l'hora de retreta per rebre el Sant. Per a la realització d'aquests serveis el Sergent Major havia de formar dues llistes: una per al servei d'Armes amb els Caps dels Cossos i l'altra amb la resta d'oficials, que també es rellevaven a les guàrdies.

Informació

La guarnició, un cop tancada al Castell, quedà aïllada de l'exterior i perdé el contacte amb la resta del seu exèrcit. Als documents que s'estan comentant s'hi troben alguns articles que posen de manifest la preocupació del Governador per adquirir notícies i com alguna de les que li arriben són notablement inexactes. Aquesta situació era especialment delicada per al

comandant de la Fortalesa que, sense una informació adient, quedava molt limitat en la presa de decisions. A l'ordre del dia 6 de maig es donaven normes per extremar la vigilància, i en recordar als sentinelles que no debien permetre que ningú saltés el camí cobert, s'afegia: *“a menos que no tenga pase mío en razón al servicio que hace fuera con objeto de adquirir noticias”*; d'on es dedueix la preocupació del Governador per mantenir un servei exterior d'informació que havia de buscar les notícies al camp enemic o a la seva rereguarda.

A l'ordre del 21 de maig es feia saber a la guarnició una sèrie de notícies que havien arribat al Governador, *“que aunque no oficiales, se les puede dar crédito por ser de la mayor confianza el sujeto que las comunica”*; no obstant, totes elles eren falses. Es deia que havien arribat a Tarragona 40 transports anglesos en suport dels liberals; es deia també que Anglaterra, Estats Units, Portugal i Espanya *“están coligados contra los gabachos”*; donava com a cert que Ballesteros havia entrat a Zaragossa i *“degolló la guarnición combinada y a quanto fraile, cura y servil encontró”*. Legint a Lafuente,⁴ veiem que Zaragossa havia estat ocupada per les forces de l'Aliança el 26 d'abril, i que el general Ballesteros, Comandant del segon Cos de l'exèrcit constitucional, s'havia dirigit a València per aixecar el setge al que estava sotmesa aquella ciutat per als realistes des del 8 d'abril, la qual cosa aconseguí el 9 de maig; no obstant un mes després aquest general, amb les seves tropes, s'hagué de retirar a la província de Múrcia. Per altra banda, si bé al congrés de Verona els anglesos no es mostraven partidaris de la intervenció de les forces de l'Aliansa en l'afer d'Espanya, i fins i tot s'oferiren més tard com a mitjancers, mai s'enfrontaren a la Santa Aliança de forma oberta. Finalment, si bé els liberals espanyols havien rebut el suport dels constitucionals portuguesos, al regne veí també començà al març un procés contrarevolucionari que finalitza el mes de maig; i els espanyols quedaren sols i aïllats contra tota l'europa absolutista.

Tornant a Sant Ferran després d'aquesta disgressió, veiem que l'ordre del 30 de maig disposa que les guàrdies de les obres exteriors no disparin a *“mujeres, paisanos o chiquillos que se aproximen [...], sin saber antes el objeto de su venida, pues de este modo solo se conseguirá amedrentar a las personas que con buen deseo vienen a traerme noticias que tanto interesa a todos saber”*.

El 2 de juny llegim: *“las noticias que he recibido esta noche son de las más satisfactorias; pues por todas partes triunfa la causa de la libertad. En Valencia, Cataluña, Aragón y Navarra las Armas Españolas han conseguido extraordinarias ventajas,...”*. La situació a València ja s'ha citat abans. A Catalunya, les places de Girona, Roses, i d'altres, anaven caient a mans dels francesos i les forces realistes; mentre que, a camp obert, els cabdills liberals (Mina, Milans, Llobera i d'altres) suplien la inferioritat numèrica amb la contínua mobilitat, buscant sorprendre l'enemic i no èsser sorpresos, sense

4. LAFUENTE, Modesto, *Ob. Cit.*, pàg. 433.

altre resultat que petites topades d'èxit divers. A Aragó i Navarra els invasors s'havien fet amos fàcilment del territori en els primers dies. No es corresponien notícies i situació real.

El dia 6 de juny es publicà a l'ordre de la plaça el manifest donat per SM. a Sevilla el 23 d'abril; s'havia de llegir durant tres dies consecutius a les companyies. La tardança amb què arribava l'esmentat document posa de manifest les grans dificultats que trobaven els correus per a complir la seva comesa.

És de suposar que els següents mesos del setge, la guarnició continués mancat de notícies actuals i fiables. Això explicaria la inactivitat del coronel San Miguel durant els dies 15 i 16 de setembre, quan tingueren lloc els combats de Lladó i Llers, entre una columna de socors enviada per Mina i les tropes franceses, que, per a sortir al seu pas, deixaren una molt dèbil línia de vigilància als voltants del castell. Una sortida de les tropes assetjades hagués pogut donar un tomb diferent a l'acció. Marçillac⁽⁵⁾ deia: *“la historia podrá asombrarse de la inactividad de esta guarnición que habría podido hacer una salida en el momento de la acción”*.

Disciplina

En una Plaça assetjada era molt important el compliment de les ordenances en general, i, en especial, s'havien d'extremar les mesures dirigides a mantenir elevada la moral dels defensors. En aquesta línia, a l'ordre del dia 27 d'abril, davant les circumstàncies crítiques que s'aproximaven, el Governador publicà quatre articles on prevenia de les penes que s'aplicarien a determinades conductes. Considerava delictes: la manifestació d'opinions subversives; la ponderació de les forces enemigues que rebaixant les pròpies produeixi terror i desànim; i la petició de capitulació per a que la plaça sigui lliurada, mentre no ho acordés un consell de guerra. Tots aquests delictes serien castigats amb la pena capital.

El dia 28 de maig a les nou del matí, es va celebrar un consell de guerra ordinari a casa del Tinent de Rei, que el presidia, per jutjar a Pedro Ramos, caporal primer del regiment de Navarra, acusat de falta de disciplina i converses subversives. Com a vocals del consell assistiren cinc capitans del regiment en qüestió i un del de Múrcia. Abans del consell, a les vuit, se celebrà una missa de l'Esperit Sant, pel capellà de Navarra.

A d'altres ordres es llegeixen prevencions amb l'objectiu de regular la disciplina de foc, prohibint que els sentinelles contestin el foc enemic *“no siendo con utilidad conocida”*. S'advertia que amb freqüència es gastaven les municions disparant a una distància molt llarga i contra individus a cobert a qui era molt difícil tocar. En una ocasió (30 de maig), el governador acabava

5. MARÇILLAC, Marqués de, *Historia de la guerra de España en 1823. Campaña de Cataluña*. París, 1824, pàg. 358.

Excmo. Sr. Ayuntamiento de la Villa de Figueras

Mi Sr. D. Juan de los Rios, secretario de V. E. me ha comunicado que me pide por un expediente sobre el conducto a V. E. para la compra de...

Materiales para la defensa del Castell. L. J. J. J.

- Planchas de hierro de 2 1/2 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 3 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 4 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 5 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 6 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 7 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 8 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 9 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 10 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 11 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 12 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 13 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 14 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 15 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 16 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 17 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 18 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 19 palmos de largo y 1 1/2 de ancho - Planchas de hierro de 20 palmos de largo y 1 1/2 de ancho	----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000 ----- 5000

El copista
 Juan de los Rios
 [Signature]

Escrit on es demanen els materials necessaris per la defensa del Castell. Març, 1823 (Arxiu Municipal de Figueres).

dient que esperaba del zel dels comandants de les guàrdies no haver de repetir aquestes ordres, "que solo acreditan falta de disciplina".

També es troben a diverses ordres del dia, determinades normes particulars a les que s'exigeix comportaments específics condicionats per la situació de setge a què es trobava sotmesa la Plaça. Algunes ja han estat apuntades indirectament als apartats anteriors i d'altres ho seran als següents.

Subministraments

El subministrament de queviures necessaris es feia ordinàriament a la vila de Figueres o al seu voltant, i, sembla ser, amb certa llibertat i independència els diferents Cossos. L'entrada de l'exèrcit francès modificà aquest sistema. Al principi (21 d'abril), es manà que quan els Cossos haguessin de comprar els seus ranxos ho podien realitzar reunint-se els compradors i els ranxers que acompanyats per escorta armada podrien sortir de la fortalesa. El mateix havien de fer els assistents dels oficials, que per a realitzar les seves compres havien de sortir, junts i amb una partida armada, tots els dies a les 4 de la tarda.

No obstant això, el dia 25 d'abril, davant l'evolució dels esdeveniments, es manà que, des de llavors, els Cossos començarien a rebre la "*ración de etapa*" al propi castell. Cadascuna d'aquestes racions estaria formada per: 3 unces d'arròs, 3 de mongetes, i 1 de tocino; o bé per 4 unces de faves, 4 d'arròs (o 5 de mongetes), i mitja unça d'oli. A més de la "*ración de etapa*" se subministraria un petricó de vi i el pa.

Tot seguit es donaven normes sobre els horaris de subministrament: a les cinc del matí la ració de pa, a les vuit la de vi i de les tres de la tarda en endavant la minestra. Els Cossos havien de presentar els corresponents rebuts, i el cap de dia havia de presenciar la distribució, vigilant que els pesos i les mesures fóssin exactes. Per part dels Cossos havien de presenciar la distribució els subalterns de setmana.

El dia 27 del mateix mes s'insistia en què per poder conservar els queviures que existeixen, el major temps possible era "*indispensable mucha exactitud y escrupulosidad en el reparto a fin de que el soldado no reciba menos cantidad de la señalada*"; s'encarregava als caps de cos que vigilessin aquest punt.

En ocasions extraordinàries s'incrementaven les racions abans esmentades. Així, el dia 2 de maig, festa Nacional, se subministrà a les tropes ració doble de vi i 2 unces de formatge per plaça. El dia 21 de maig, i per celebrar les bones notícies rebudes aquell dia, a les que abans s'ha fet referència, s'entregà una ració de vi i 2 unces de tabac per plaça. Per al dia 30 de maig, sant del Rei, la ració per plaça estava formada per: 2 unces de cigrons, 2 i mitja d'arròs, 1 i mitja de fideus, 2 i mitja de tocino, 2 i mitja de formatge, dos petricons de vi i dos cigars; per als oficials, a més, un quarteró de tabac.

D'altres subministraments als que també es fa referència a les ordres que comentem són: el sabó, la llenya, les espelmes i el paper. A l'ordre del 28 d'abril, es regulava que els oficials extreïessin de la "*Provisión*" (nom de la dependència encarregada dels subministraments) la llenya o carbó necessaris

Las ocurrencias del día exigen que la Plaza de San Fernando de esta Villa se ponga en debido estado de defensa. El Sr. Gobernador de ella D. Santos Sanmiguel está encargado, y competentemente facultado por ambas Superiores Autoridades civil, y militar para verificarlo á la mas posible brevedad, y teniendo en consideracion que el numerario que el Gobierno ha asignado para tan interesantísimo objeto no puede recibirse con aquella prontitud que se desea, y que de no principiarse luego el trabajo, y acopio de materias útiles, y efectos necesarios podría seguirse unles irreparables no solamente á las Provincias de la antigua Cataluña si que tambien á la Nacion toda, es por esto que unido dicho Sr. Gobernador con el Cuerpo municipal de esta Villa cabeza del Partido de Figueras, se ha acordado exigir, bajo la mas religiosa parentia de satisfacer el justo valor luego de recibirse el caudal indicado, la especie de materiales, y efectos mas precisos que por el pronto pide el Sr. Comandante de Ingenieros por medio de reparto entre los Pueblos del Partido, que en efecto ha sido arreglado por personas imparciales é inteligentes en la materia.

Consecuente pues á quanto se deja manifestado se previene á V. que á la mas posible brevedad, y sin escusa alguna dispongan la conduccion de los materiales que á la margen se expresan, dentro de la expresada Plaza de San Fernando dejándolos á disposicion del citado Comandante de Ingenieros, y retirando documento que acredite la entrega y valor equitativo que servirá de resguardo para el interesado ó dueño de tales materiales y efectos.

Dios guarde á V. muchos años. Figueras de Marzo de 1823.

De acuerdo del Ayuntamiento Constitucional

Su Secretario

Narciso

Circular de l'Ajuntament de Figueres comunicant als pobles del Partit, que disposin la conducció al Castell del materials necessaris per la defensa. Març, 1823 (Arxiu Municipal de Figueres).

per cuinar, en la quantitat assenyalada pel reglament per la tropa. També, segons la mateixa ordre; havien d'extreure espelmes per l'enllumenat a raó de una per cada dos dies els caps, i una per cada tres la resta d'oficials; i l'ordre del 9 de maig, disposava que els Cossos havien d'anar a buscar llenya davant de la guàrdia de Sant Miquel, on es distribuïria de set a nou del matí.

El dia 30 d'abril, es disposava que tots els diumenges els Cossos havien d'extreure el sabó necessari per les bugades setmanals a raó de mitja unça per camisa; i el 6 de maig, es concedia, amb caràcter extraordinari, mitja unça més per rentar la roba endarrerida. L'11 de maig, es disposava que els Cossos rebrien cinc mans de paper amb objecte que es poguessin formar els comunicats de les guàrdies, els estats de força i les llistes de revista; el mateix repartiment es repetí el dia 6 de juny.

Sanitat i Higiene

D'ençà els primers dies del setge van apareixent referències als malalts que havien de passar per l'hospital, amb excepció dels sarnosos. Perquè l'hospital no s'omplís, en ésser reduïda la seva capacitat, els facultatius dels Cossos havien de tenir cura en els reconeixements perquè només s'hi enviessin aquells que la seva malaltia exigís el repòs i els medicaments que s'hi subministraven. Els individus afligits de malalties lleus podrien recuperar-se als locals de les Companyies amb alguns dies de descans i *“alguna medicina que se les aplique haciendo para el efecto la competente receta que se suministrará en la botica”*. En últim cas es considerava als que patien *“de mal venéreo”*, a menys que la seva gravetat obligués a passar per l'hospital.

Amb la finalitat d'evitar el contagi, els individus que es trobéssin amb sarna havien de passar immediatament a les casamates d'allotjament que indiqués el Sergent Major de la plaça a la tenalla de Sant Roc, des d'on se'ls havia de subministrar els medicaments adequats. Aquests malalts no podien entrar al recinte interior fins que el facultatiu que els havia de visitar diàriament no els donés l'alta.

Ja s'ha dit abans que quan, a finals de setembre, les tropes liberals abandonaren la Fortalesa, el nombre de malalts pujava a 800, una quantitat força alta per una guarnició d'uns 2600 homes. Cap dels llibres consultats no ens diu quines eren les enfermetats que patien, però segurament la majoria estarien afectats per febres intermitents. Aquestes febres es consideraven endèmiques en el castell els mesos de juliol a octubre, i per evitar-les, segons Chinchilla,⁽⁶⁾ s'havia de recórrer a mesures d'higiene difícils d'aplicar estant assetjada la plaça. A les ordres s'assenyalen algunes prevencions dirigides a evitar tant com fos possible aquestes malalties; es considerava que una de les causes era *“las desigualdades higrométricas que se experimentan en verano, y particularmente en el otoño, del día respecto de la noche”*.

El Cap de dia, en la seva visita a l'hospital, havia d'anotar els malalts que haguessin entrat aquell dia, i els Cossos als que pertanyien, així com les sortides, per augmentar o disminuir les racions que aquests havien d'extreure

6. CHINCHILLA, Anastasio, *Memoria sobre las causas de insalubridad del castillo de San Fernando de Figueras*. Barcelona, 1851.

de la “Provisión”. Per als malalts hospitalitzats el propi hospital era el responsable d’extreure les racions. El dia 20 de maig, es troba una curiosa prevenció a l’ordre, es prohibeix entrar a l’hospital amb menjar cuinat fora per socórrer els amics; es montava expressament una guàrdia a l’edifici per impedir l’entrada d’aquesta classe d’alimentació.

A l’ordre del dia 23 d’abril es disposava que dos soldats (un del Múrcia i l’altre de la companyia fixa d’Artilleria) esdevinguessin practicants a l’hospital; i a la del dia 28, es feia referència a vuit dones que havien estat nomenades per assistir als malalts al mateix hospital.

Perquè la Plaça es conservés sempre neta es nomenava cada dia un ajudant de policia, que havia de recórrer tots els punts i avisar al caporal de presidiaris (arrestats) perquè netegessin el que trobés brut. Tant les deixalles com la palla que es buidés de les màrfegues, s’havia d’abocar al fossat situat a l’avantguarda de la tenalla de Sant Roc, entre aquesta obra i el revellí que la cobreix, i mai adossada al talús o contratalús. L’hora de neteja era de 8 a 10 del matí i de 2 a 4 de la tarda. El dia 13 de maig s’ordenava que els cossos facilitessin per aquest servei el personal que sollicités el Sergent Major de la Plaça, perquè el nombre d’arrestats era molt reduït. Afegeix aquesta mateixa ordre que quan es trobi algú enbrutat se l’obligaria a netejar la part que agués enbrutat i seria castigat amb vuit dies seguits de neteja.

Com a mesura preventiva de caràcter higiènic, a l’ordre del 10 de maig, es llegeix: *“En la actual estación de calor, muy propensa a enfermedades, no se permitirá a persona alguna estarse sobre la muralla desde las 8 de la mañana hasta las 5 de la tarde, cuyas medidas tienen por objeto la conservación de la salud de la tropa”*. Tot seguit feia responsables als comandants de les guàrdies del compliment d’aquesta ordre. En el mateix sentit, a l’ordre del dia 21 del mateix mes, es prohibia als soldats i a les dones passar als safarejos per rentar la roba, excepte de les 4 a les 8 del matí, o de les 4 de la tarda a 8 de la nit. S’encarregava al comandant de guàrdia de Sant Josep la vigilància del compliment d’aquesta ordre; això ens fa pensar que els esmentats safarejos es trobaven en aquella zona de la Fortalesa.

Les dones

Sembla ésser que en l’època anterior a la invasió era habitual que entressin i romanguessin en la Fortalesa les dones dels soldats, però en produir-se aquesta, el governador considerarà oportú regular la situació d’aquestes persones. Així el dia 24 d’abril es prohibí dormir dins la plaça a les dones dels individus de tropa que que no tinguessin l’oportú permís per quedar-se dins en cas de setge; però podien entrar totes durant el dia per veure els seus marits, havent de marxar a la tarda abans de tancar les portes.

El permís expedit pel Governador a algunes mullers portava associada l’obligació de fer un determinat servei; aquest servei era el de rentar la roba de la tropa del Cos al qual pertanyia el marit *“sin más estipendio que el jabón que se les facilitará”*. Van quedar excloses d’aquest treball aquelles que, com

s'ha esmentat anteriorment, foren nomenades per l'assistència sanitària. Totes les mullers autoritzades a romandre a la Plaça tenien també el dret a una ració alimentària, igual a la dels seus marits, que reclamaven i retiraven els respectius Cossos.

El dia 6 de maig es reiterava l'ordre per la qual les mullers no autoritzades havien de sortir del castell. Sembla ser que la tolerància de les visites durant el dia havia degenerat en l'abús de quedar-se establertes de nou en el recinte; és per això que havien de sortir aquell mateix dia, sense excusa, cap als pobles del seu domicili les que no tenien la concessió per quedar-se. En cas de desobeir aquesta ordre, la muller seria expulsada d'immediat i el marit castigat.

A la mateixa ordre s'advertia que en els revellins i les tenalles, és a dir, en les obres exteriors: “*se abrigan una porción de mujeres solteras, y de no muy buena conducta, resultando un perjuicio para la tropa que se infecta de venéreo*”, s'ordenava als comandants de les guàrdies dels esmentats forts que no les toleressin i les expulsessin si les trobaven.

Festivitats i culte

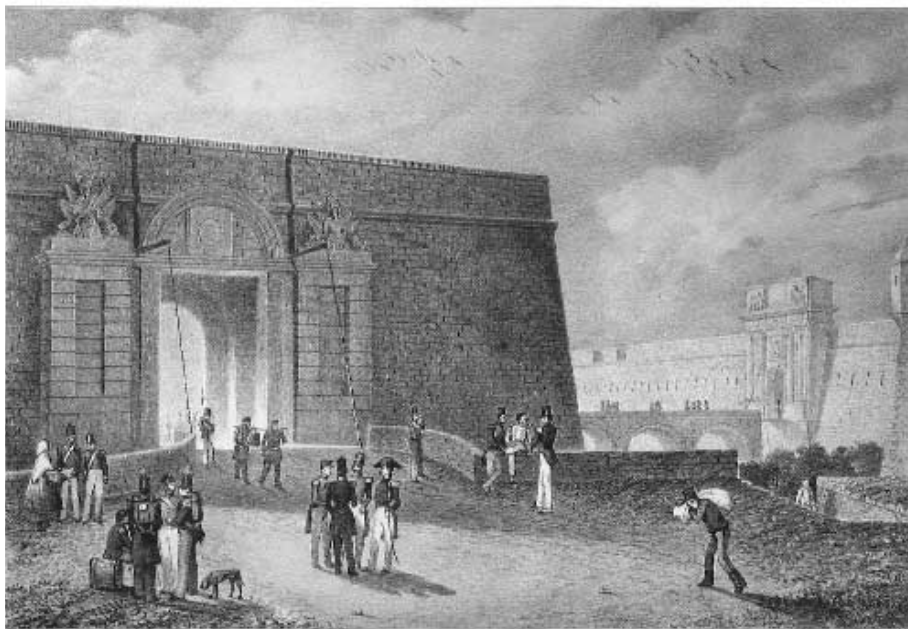
Malgrat les condicions d'excepció que suposa una situació de setge, es van seguir celebrant a l'interior de la Plaça certes festes oficials, al menys en els primers mesos, tal i com es desprèn de les ordres que s'estan comentant.

Com ja s'ha explicat més amunt, el dia 2 de maig, que era el dia de gala i Festa Nacional segons Decret de les Corts, es va donar a les tropes un subministrament especial. Però la celebració no es va quedar aquí, les músiques dels Cossos es van situar en el baluard de Sant Narcís i en la tenalla de Sant Roc, és a dir, els forts més propers a Figueres, des de les tres fins a les sis de la tarda per tocar peces alusives a la festa del dia. A més a més també es van fer les salves reglamentàries, la primera a les dotze i la segona a les sis de la tarda.

El dia 30 de maig, el dia onomàstic de Ferran VII, els Cossos de la guarnició es van vestir de gala; l'artilleria va fer dues salves, al migdia i al capvespre; i les músiques van actuar tal i com ho havien fet el dia 2.

A més a més d'aquestes dates assenyalades, en l'Ordre del dia 1 de maig es disposa: “*debiendo haber retreta con música tres días a la semana, a saber, los domingos, martes y viernes; alternarán las de los Cuerpos de esta guarnición, empezando mañana la de Murcia*”.

En l'ordre del 22 d'abril s'assenyalava un horari de Misses. Segurament el dia 23 era diumenge, i aquest horari seria també d'aplicació pels diumenges successius. A les onze, Misa per tots els Cossos a la plaça d'armes, i a aquesta havien d'assistir les músiques dels tres cossos. Se'n celebrava una altra a les vuit del matí. En l'Ordre del dia 17 de maig, es torna a fer referència a la Misa, així es diu que els Cossos hauran d'estar preparats per “*oir misa en la hora acostumbrada, debiendo asistir a ella en los días de mañana, pasado mañana y siguiente*”; és estrany que s'ordenés assistir a Missa tres dies

Litografia que representa les portes avançada i principal del Castell de Figueres al segle XIX.

seguits. Si bé s'ha comentat que la majoria del clergat va donar suport a la causa absolutista, i en les proclames liberals es desqualificava de manera cruel a freres i capellans, els articles transcrits ens mostren que en l'exèrcit liberal, o almenys en una part d'ells, se seguien les pràctiques religioses i que en els seus Cossos es comptava amb els corresponents capellans, com ja s'ha vist també abans quan s'ha fet referència a la Missa de l'Esperit Sant prèvia al Consell de Guerra del dia 28 de maig.

Treballs i obres

En l'Ordre del dia 27 d'abril es pot llegir “... *pues que nada se adelantará en la defensa de la plaza sin la construcción de las obras, que exigen muchos operarios*”. És a dir, era necessari posar al dia les defenses de la Fortalesa, i com que generalment les dotacions de personal d'Enginyers eren curtes era necessari el reforç amb personal del Cos d'Infanteria, en aquest context s'ha de posar la frase transcrita d'amunt. Es disposava, en l'Ordre citada, que tots els individus dels Cossos que estaven agregats a

Enginyers, com paletes, fusters o altres oficis, havien d'assistir puntualment quan fossin cridats. En l'Ordre del 3 de maig, es disposava que el personal agregat a Enginyers pels treballs percebria, a més a més del seu haver diari, tres rals els sergents, dos els caporals i un els soldats.

No coneixem amb exactitud el tipus d'obres que s'estarien realitzant, però se suposa que part dels treballs consistirien en col·locar en el glacis i els terraplens, com era habitual, els obstacles precisos per millorar la defensa (palissades, gabions, feixines, espigons, etc.). Per les Ordres coneixem dues obres alienes a la defensa, una realitzada i l'altre en curs. La primera és una reparació feta de la canonada que conduïa aigua als rentadors; la notícia ens arriba com a conseqüència de l'autorització que es feia perquè les guàrdies exteriors poguessin fer ús de l'aigua que arribava a aquells (18 de maig). La segona obra era la reparació de la farinera principal, mentre aquesta estava espatllada era necessari usar-ne altres tres a braç, perquè era impossible fer servir mules per falta de terreny; en aquest cas la notícia ens arriba (24 de maig) en ordenar-se que els Cossos enviessin una força de 45 soldats i dos sergents, que haurien de presentar-se cada dia a les sis del matí a l'Ajudant de Plaça encarregat de dirigir aquesta feina amb els dos sergent citats.

Activitats a l'exterior

De la lectura de les Ordres de la Plaça sembla que, almenys en els primers dies (quasi quaranta-cinc), el setge no va ésser massa estricte. Va haver-hi molt moviment d'entrades i sortides, com en el cas de les mullers, o dels informadors o altres gents que s'acostaven al glacis segons es desprèn de les reiterades instruccions que es donen a les guàrdies de seguretat. No sembla que els absolutistes realitzessin cap acció de força durant aquests primers dies; en la carta del general Marignoné, datada el 8 de maig, que es transcriu en l'annex, s'expressava que, encara que des del castell s'havia fet foc sobre els seus llocs i sobre la vila, havia prohibit a les seves tropes que es respongués. A la carta de contesta a l'anterior que envia Sant Miquel el dia 9, s'indica, entre altres coses, que els defensors havien fet presoner a un oficial el dia 4. Crida l'atenció que en les Ordres, a les quals es fa referència diverses vegades als malalts, no es parli mai dels ferits.

Sortint de l'estret marge temporal que cobreixen les Ordres que s'estan comentant, i segons relata el marquès de Marçillac,⁽⁷⁾ els defensors del castell van fer dues sortides el mes de juliol, els dies 3 i 5. Aquestes sortides es van dirigir cap a la porta de la vila situada al costat de La Jonquera, i en les dues ocasions van ser refusades. No es cita en aquest relat si es van produir baixes.

Mentre la guarnició del Castell de Figueres romania assetjada, l'exèrcit constitucional que operava a Catalunya va tenir accions de diferent sort en camp obert però a finals del mes d'agost es va veure obligat a tancar-se en les

7. MARÇILLAC, Marques de, *Ob. cit.*, pàg. 235.

places de Barcelona i Tarragona. No obstant això, en el mes de setembre, es va fer sortir de Barcelona una columna que tenia com a objectiu portar queviures a Sant Ferran i operar després per l'Empordà; aquesta columna estava recolzada per una altra que va sortir de Tarragona amb l'objectiu de distreure forces i facilitar l'acció de la primera. Com ja s'ha dit més amunt, a la columna d'auxili li van tallar el pas els absolutistes a la zona de Lladó i Llers, i després d'un combat en el qual es van produir moltes baixes va haver de capitular.

Aquesta derrota va influir en l'ànim dels assetjats a Sant Ferran. El Governador va reunir la junta de caps i en ella es va acordar la capitulació que es va ajustar el dia 26 de setembre. Les tropes aliades prengueren possessió del castell el dia 29 en nom de Ferran VII. La guarnició sortí de la plaça amb tots els honors, els seus oficials conservaren llurs espases, equipatges i cavalls, i els soldats llurs motxilles i altres efectes; fou conduïda a França amb escorta de tropes franceses, i tractada amb consideració.

La nova guarnició del Castell es formà amb el 2on batalló del 5è regiment de la línia i del 5è batalló de la divisió realista espanyola; prengué el comandament el tinent coronel Corner, del 5è de línia. A la capella del Castell es cantà un tedèum, i es dispararen salves. El baró de Damas reuní en un dinar als oficials francesos i espanyols de les forces aliades que romanien a Figueres. Els brindis foren pels reis de França i Espanya.

El dia 30 de setembre, és a dir, el dia següent, el rei Ferran VII, signava a Cadis el document amb què es donava per acabada la seva reclusió i iniciava el viatge cap a Madrid. Fins el dia 2 de novembre no signaria Mina, a Barcelona, una honrosa capitulació amb què es posava fi a la guerra.

SITUACIÓ PARTICULAR DE LA VILA DE FIGUERES

Mitjançant les notícies que proporcionen els "*Manuales de Acuerdos y Resoluciones*" i d'altres papers que es troben a l'Arxiu Municipal de Figueres, s'ha intentat completar el quadre dibuixat. Curiosament no ha estat possible trobar documentació corresponent als mesos del setge que ens poguessin informar de la influència, suposem extraordinària, que va poder tenir en el dia dia de la vila la presència de l'exèrcit absolutista i la situació de conflicte amb el castell. Pel que fa a l'any 1823, la documentació que hem pogut consultar comprèn des de principi d'any fins al 18 d'abril i des del 30 de setembre a fi d'any.

La principal diferència que es manifesta entre els documents anteriors i posteriors a l'època del setge, com no podia ésser d'altra manera, és el canvi de les persones que formen el Consistori. Encara que no està documentat el canvi, és de suposar que es produí els primers dies de l'ocupació de Figueres per les tropes absolutistes. Conseqüent amb l'anterior les dades dels mesos inicials fan referència a les ajudes que es donaren a les tropes liberals; i estan relacionats amb l'exèrcit absolutista les posteriors al 30 de setembre.

Els documents dels primers mesos de l'any 1823, posen de manifest les importants mancances de la guarnició del castell, i per extensió, de la resta de les tropes desplegades a la zona. El dia 8 de febrer s'estudià per l'Ajuntament una petició de queviures per proveir la plaça de Sant Ferran, i es prengué la decisió de "*llamar licitadores que quisieran tomar a su cuenta dicho abastecimiento*" mitjançant pregó i edicte; però "*previéndose la dificultad de hallarse sujeto o sujetos que se obligasen a ello ha sido resuelto se hiciesen tanteos y reparto de aquello que se conociese probablemente poderse conseguir de los pueblos que formaban el antiguo corregimiento de Figueras*". Amb data del dia 12 del mateix mes, hi ha una llista de preus dels gèneres i quantitat dels mateixos que s'espera disposar aviat. Són, basicament, els que formen les racions de les que se n'ha parlat en el seu moment. (Per citar-ne alguns: 757 quarteres de blat, a 80 rals la quartera; 61 quintars d'arròs, a 112 rals el quintar; 400 mallals d'oli, a 48 rals el mallal; 719 bótes de vi a 40 rals la bóta.). El dia 14 l'ajuntament aprovà els preus i el repartiment dels gèneres entre els pobles. Existeixen, en el citat arxiu, una sèrie d'oficis de finals de febrer en què els pobles expresen de quina manera poden, o no, satisfer la petició de queviures rebuda.

El 3 de març hi ha un petició de "*materiales necesarios para la defensa de la Plaza, para que por medio de un equitativo reparto puedan conducir a ello los pueblos circunvecinos*". (Entre d'altres demanen 1.500 bigues de la major dimensió possible; o 10.000 carros de terra de bona qualitat per la construcció d'espigons de resguard i altres usos). L'ajuntament seguí el mateix procediment que en el cas dels queviures. A l'Arxiu Municipal es troba l'escrit circular imprès que es va trametre als pobles. I, com en el cas anterior, amb data del mes de març, hi ha una sèrie de contestes de diversos pobles que comuniquen com podran atendre la petició. El 2 d'abril el governador de Sant Ferran indicava a l'ajuntament: "*se advierte una extraordinaria morosidad en el cumplimiento de los pueblos del Partido con respecto al pedido de artículos para las obras de esta Plaza*".

El dia 14 d'abril es produeix una altra petició. El governador insta a l'alcalde perquè posi a la seva disposició i amb destinació al castell: "*1º, todos los zapatos y alpargatas que se hallen en la villa; 2º, todo el acero y carbón de fragua y 24 quintales de hierro; 3º, los lienzos y paños suficientes para vestir 600 quintos desnudos, con chaquetas, camisas y pantalones; 4º, todas las sábanas, hilas y demás pertrechos propios para el hospital de dicha Plaza; 5º, dos bancos de fragua para que trabajen los armeros*". El 16, es demanaven a l'alcalde, per fer farina a les farineres del castell, amb el blat allà existent, de sis a vuit cavalleries. El 18, es demanà a l'alcalde que "*proceda al embargo de quanta madera y demás efectos de esa clase [...] cuyos artículos son de indispensable necesidad para los apuros en que se halla [la Plaza], a efectos de ponerla en regular estado de defensa*".

A més dels subministraments i ajuts fins ara anomenats, es troben també algunes referències a diversos préstecs en metàl·lic, sol·licitats pels comandaments de les unitats desplegades a la zona. Es cita un préstec de 5.000 duros a la Divisió de Milans i un altre de 20.000 rals al general

Lloberas. Precisament l'ordre de la Plaça del dia 18 d'abril, primera de la col·lecció de què disposem, comença dient: "*De la contribución extraordinaria que se impuso a varios particulares de estos pueblos inmediatos se han recaudado 25.000 reales, cuya cantidad pasarán a percibir los diferentes cuerpos de la Plaza*", a continuació detalla la distribució.

En totes aquestes operacions de subministrament de queviures, o de materials, o fins i tot en les de préstec, en entregar el gènere s'havia de rebre el document que acredités l'entrega i el seu valor, per les oportunes liquidacions amb Hisenda.

Totes les circumstàncies resultaven molt feixugues per als habitants de la vila, que juntament amb el temor d'alguns a l'imminent invasió de les tropes absolutistes, va fer que molts deixessin les seves cases i "*se expatriasen*" com així es recull al Manual d'Acords el dia 8 d'abril.

D'entre els acords i resolucions presos per l'ajuntament després d'acabar el setge del Castell en citarem dos. El del 30 de setembre, on es diu: "*con el fin de dar gracias a la Suprema Providencia por la rendición del Castillo de San Fernando, que acaba de ocuparse por los defensores del altar y del trono debían acordar y acordaban*" celebrar el dia 5, diumenge, ofici solemne i tedèum; i a la tarda ball a la plaça reial, amb il·luminació general de la vila; i el dilluns ofici de difunts.

El 13 d'octubre, el consistori decideix sol·licitar a la Regència del Regne que condecori el general Marignón amb la Creu de Sant Ferran perquè "*con su prudencia y espíritu militar*" havia aconseguit per la vila de Figueres el "*singular beneficio de no haber sido bombardeada por la guarnición constitucional que se hallaba en el castillo de San Fernando*". D'aquest document deduem que el bombardeig a què es feia referència a la carta, ja citada, del dia 8 de maig degué ésser de poca importància, i que posteriorment no es degué repetir tal acció.

Només direm que la nova guarnició també acudí a l'ajuntament per resoldre alguna de les seves mancances, des de demanar llits, perquè els soldats dormen a terra, fins a demanar 20 paletes per emblanquinar els locals, entre d'altres.

CONCLUSIÓ

Les circumstàncies que envolten la situació que s'ha descrit són peculiars, com ho fou tot, en general, en aquest conflicte. Ambdós adversaris, com es pot veure en les missives que es copien a l'annex, invocaven, per justificar la seva conducta, amor i fidelitat al mateix Rei i a Espanya; no obstant la concepció política que tenien l'un de l'altre eren totalment diferents. En aquests documents les fórmules de cortesia i els exabruptes es barregen per expressar els sentiments que justifiquen les respectives posicions.

Els successos del trienni liberal havien enrairit l'ambient i dividit la societat en dos bandols l'enfrontament dels quals va arribar, en ocasions, a la

crueltat; però aquesta crueltat no es va manifestar quan les tropes aliades envaïren la península, encara que, sens dubte, es produïren moltes penalitats. Llegint aquestes cartes apareixia l'enfrontament i l'odi que hi havia entre els constitucionalistes i els realistes espanyols, però això no succeïa, en el mateix grau, entre els liberals espanyols i els realistes francesos les relacions dels quals, fins i tot en les condicions de la capitulació de Sant Ferran, semblen de respecte i bona fe.

Les conductes i situacions que s'han exposat són, fins a cert punt, filles d'un ideal que es pot referir a una concepció del món propi del Romanticisme. Encara que els canvis de mentalitat no es donen mai sobtadament en la història pot admetre's que el romanticisme popular espanyol va arrancar l'any 1808. És precisament en la guerra on es va manifestar més freqüentment un tarannà romàntic per part del poble espanyol entre 1808 i 1840.⁽⁸⁾ El sentiment, la imaginació i la passió van substituir la raó.

Com a element afegit que expliqui la falta, quasi total, de combats formals en el curs de la invasió aliada, s'ha de tenir en compte la relativa debilitat dels dos exèrcits presents. L'exèrcit francès estava format per nous conscrits, amb poca instrucció i sense hàbits de disciplina,⁽⁹⁾ però tenia el concurs de les tropes espanyoles realistes que el precedien i asseguraven la col·laboració dels partidaris de l'absolutisme que eren molts en aquell moment. L'exèrcit constitucional tenia al seu torn grans mancances que venien de temps enrera; un informe presentat a les Corts pel ministre de la Guerra a mitjants de l'any 1822 era desolador. Quan es va produir la invasió va haver-hi grans dificultats per organitzar els cossos de l'exèrcit previstos; en el cas de Catalunya, on es trobava el cos més fort i millor organitzat, Mina estava ocupat en arbitrar recursos i proveir al reemplaçament de l'exèrcit permanent.

La documentació de l'època amb la qual hem pogut treballar, tant la pròpia del castell com la de l'Ajuntament de la vila, ens ha permès acostar-nos una mica a la realitat del 1823. Les notícies anteriors al setge, posen de manifest la manca de tota classe de recursos dels quals patia la guarnició militar i les mesures preses per aconseguir-los; les dades corresponents al setge mostren com s'organitzava la vida en l'interior de la Plaça i permeten, també, intuir les relacions "respectuoses" entre els adversaris; per últim, es veu com després de la rendició del castell, segurament també durant el setge, les autoritats municipals s'aliniem amb el nou règim de la mateixa manera que les anteriors a l'invasió havien estat a la línia liberal.

La tornada de l'absolutisme va significar la persecució dels liberals, i la permanència en el territori de les tropes franceses durant cinc anys. Com que es considerava que la major part de l'oficialitat era liberal, el Rei, aconsellat pel general Eguía, es va inclinar a dissoldre, de fet, l'exèrcit i es va recolzar

8. JOVER ZAMORA, J. M., "Edad Contemporánea". En *Introducción a la Historia de España*. Ed. Teide. Barcelona, 1974. pàg. 566.

9. LAFUENTE, Modesto, *Ob. cit.*, pàg. 428.

en l'exèrcit francès d'ocupació per apuntalar el règim absolut. A Figueres, una part d'aquestes tropes es van allotjar en el castell, però una altra va ocupar, com quarters, diferents edificis de la vila, com per exemple el convent que tenien els monjos de Sant Pere de Roda, continuant present la vella càrrega dels allotjaments, que donaren lloc a queixes constants.

ANEXO.- CORRESPONDENCIA ENTRE EL GOBERNADOR DE LA PLAZA Y LOS JEFES DE LAS TROPAS SITIADORAS QUE SE PUBLICÓ EN LAS ORDENES DEL DÍA.

1.- ORDEN DE LA PLAZA DEL DÍA DEL 22 DE ABRIL.

Soldados: Acabo de recibir un oficio del Mariscal Moncey, General en jefe del 4º Ejército Francés, cuya traducción literal se manifiesta a continuación.

Aunque su solicitud está llena de ridiculeces preciso era contestarle, y la que va puesta al pie está arreglada a los verdaderos sentimientos que abrigan los valientes y decididos militares que componen esta guarnición.

Soldados constancia y valor, unión y fraternidad, y cantando himnos a la libertad declararemos guerra a muerte a los fanáticos que llenos de miedo y terror, prueba nada equívoca de la injusta causa que defienden se explican de un modo que da a conocer muy bien su impotencia. Viva la Constitución, viva España libre e independiente, y mueran los enemigos de la libertad que se oponen a su felicidad. San Miguel.

Oficio de dicho general Moncey

El mariscal de Francia, general en jefe del 4º Ejército de los Pirineos, en nombre de SM. Fernando 7º, considerando la indisposición de los espíritus del pueblo español y la acogida que reciben a su paso por todas partes las tropas a mi mando, considerando que el primer deber, el primer sentimiento de las almas nobles y generosas que dirigen los movimientos de los Ejércitos Reales es el calmar los odios que nacen de las revoluciones y el de reunir bajo la sumisión a su soberano a todos los españoles extrañados, evitando de este modo la efusión de una sangre preciosa, invita al Sr. Gobernador de Figueres a entregar esta Plaza en depósito a los Ejércitos Reales combinados de Francia y España. El acta en la que el Sr. Gobernador hallará todas las garantías que puede desear está en la proclama adjunta dirigida a los españoles por SAR. el Duque de Angulema. La Bandera española continuará tremolando en todos los puntos de Figueres. La confianza del Sr. Gobernador en esta circunstancia hacia los Ejércitos Reales no puede herir en nada las leyes del honor: ella será toda Nacional, y le asegura el contento y satisfacción de su augusto soberano Fernando 7º.

El mariscal está autorizado a dar al Sr. Gobernador la competente garantía para que sus propiedades sean respetadas y persona alguna inquietada por sus opiniones políticas y que tanto SE. como los demás individuos que se hallan bajo sus ordenes conservarán sus honores, grados, emolumentos y prerrogativas.

Dado en el Cuartel General a las inmediaciones de Figueres el 22 de abril de 1823. El Mariscal Duque de Conegliano Moncey.

Contestación del Sr. Gobernador

La Plaza de San Fernando de Figueres que la Nación ha puesto a mi cuidado, y a cuya confianza deseo corresponder como un verdadero español y hombre libre, ni se entregará, ni menos se pondrá en depósito, a los Ejércitos Reales combinados de

Francia y España como VE. solicita en su carta de esta fecha entregada por mano del Capitán Lasere, Ayudante de Campo de VE.; y su guarnición, penetrada de los mismos sentimientos, está decidida a sepultarse entre sus ruinas antes que faltar a lo que prescribe su honor y sus sentimientos. Sensible es, a la verdad, y dolorosa la preciosa sangre que deberá correr de una y de otra parte, mas no está en mi mano el evitarlo, y si en las de VE. y su Ejército, dando a la Nación a que pertenece días de gloria y felicidad, uniéndose a un pueblo que tanto desea su libertad, antes que injusta y agresivamente imponer las cadenas a una Nación que la disfruta, y que no conoce ni conocerá jamás derecho a ninguna otra Potencia para intervenir en sus asuntos políticos, ni menos admitir sus leyes que ella de por sí debe dictarse.

Como estoy muy lejos de aceptar las proposiciones de VE. no creo del caso la proclama que SAR. el Duque de Angulema ha dirigido a los españoles. Ella podrá ser útil y buena para los pérfidos e hijos espurios de la Patria, mas no para los verdaderos de esta madre a quien tanto aprecian, y por cuya prosperidad y ventura están dispuestos a sacrificarse, la devuelvo por lo mismo adjunta a manos de VE. Por no faltar a la educación me he decidido a admitir el primer parlamentario de VE., pero debo manifestarle no lo verificaré con otro segundo que traiga igual misión.

Plaza de San Fernando de Figueres, primer Baluarte de la libertad Nacional, 22 de abril de 1823. El Gobernador. Santos San Miguel.

2.- ORDEN DE LA PLAZA DEL DÍA 10 DE MAYO.

La adjunta carta traducida literalmente que recibí anteayer del General Francés Comandante de las tropas acantonadas en Figueres, da una idea bien completa de su necedad, impotencia y falta de buen sentido, queriendo hacer virtud el no corresponder a los tiros que dirige la Plaza sobre sus tropas, quando sólo es miedo y falta de resolución el que lo impide. Escrito tan insignificante y que al parecer tiene por objeto sólo suplicar no se tire sobre la población, al mismo que el gran empeño en hacernos ver su justa empresa, apenas merecería contestación, mas con la idea de repetir lo que diferentes veces se les ha dicho, tanto de su infame Gobierno, como a las tropas que sirven de instrumento a sus caprichos, he dado la que se manifiesta a continuación de la primera; lo que hago saber en la Orden de la Plaza para conocimiento e inteligencia de todos los individuos que componen esta guarnición. San Miguel.

Carta que se cita.

Sr. Gobernador: He deseado tener el honor de escribiros persuadido que los valientes como vos y yo deben entenderse fácilmente. Soy un veterano guerrero educado en el campo del honor, que no conoce los rodeos ni artificio alguno de la política, y que usa en los negocios toda la franqueza de un militar; podéis asegurarnos de mi palabra como confío enteramente en la vuestra. ¿Queréis que podamos tratar reunidos?, ofrecerme vuestra palabra e iré a todas partes donde deseareis; ¿queréis que os ponga mis ideas por escrito? Lo haré con igual candor.

VE. sabe que la guerra es injusta mientras no tiene un objeto determinado y moral, mas en ésta, permitidme que os lo diga, motivo alguno es bastante. Amáis a vuestro Rey y a vuestro país, queréis servirle fielmente, nosotros tenemos los mismos deseos, adoramos y respetamos en Fernando 7º la augusta sangre de los Borbones de donde procede, volveremos a ver la [ilegible] España. Los españoles son nuestros hermanos y sólo queremos contribuir a su dicha. Habéis dejado enfermos en el hospital de esta villa, los que están tratados como nuestros propios soldados, tomo por ellos los mismos cuidados y los visito con frecuencia. Vuestros soldados han hecho fuego sobre mis puestos el 2 de Mayo, ha prohibido que se os respondiese; habéis

dirigido granadas sobre esta desgraciada villa, pero en lugar de mandar aprochar la artillería para daros la recíproca, he prestado mis cuidados a vuestros conciudadanos que han sido heridos por vosotros. No digo esto a VE. sino para hacerle ver quanta estimación y adhesión profeso a esta Nación Española, cuna de mis antepasados.

Ínterin VE. reflexiona si nos será posible evitar a este país los males los males de la guerra, la proclama adjunta le proporcionará medio; ¿de qué se trata?, de enarbolar el antiguo estandarte de España y de prestar juramento de fidelidad a Fernando 7º, a este Rey tan digno de los respetos del mundo y del amor de la Nación. Consulte VE. consigo mismo, y si desea garantías en ella las encontrará; todo quanto razonablemente pueda hacerse será acordado; de este modo salvaréis una desgraciada villa de la que debéis ser protector y padre, y la que os bendecirá eternamente.

Persuadios bien que cualesquiera que sea vuestra decisión seré siempre con la más alta consideración. Sr. Gobernador. Vuestro muy humilde y muy obediente servidor. El Mariscal de Campo de las tropas francesas de Figueres. Duque de Marignoné. Figueres 8 de Mayo de 1823.

Contestación del Gobernador

Sr. Comandante General de las tropas francesas en Figueres: La contestación que en 22 del anterior di a la carta que con igual fecha me dirigió el Mariscal de Francia, Duque de Conegliano, está en todo arreglada al honor, sentimientos y patriotismo que caracteriza a los bravos militares que tengo el honor de mandar y se hallan destinados para defender este baluarte de la libertad nacional. Ella manifiesta bien quan firmes somos en nuestros juramentos y quan difícil manchar nuestra reputación con acciones indignas y proscriptas por la opinión de los hombres sensatos. Los españoles han jurado a la par de su augusto soberano, a quien aman tanto como es digno, la Constitución en el año 1820, y los españoles ni son perjuros, ni se separarán de la marcha que han trazado por más que cuatro fanáticos, protegidos por el Gobierno francés, se empeñen en hacer ver que su obra es parto de la ambición de algunos pocos condenados por el resto de la Nación. A su penetración no deben ocultarse estas verdades, y tan poco versado como VE. en los artificios de la política, educado en el ruido de las armas, sólo podré preguntarle: ¿qué derecho ni qué justicia asiste al Gobierno francés para intervenir en nuestros negocios domésticos, aún quando la Nación estuviese despedazada por facciones?. Dejando aparte el pábulo que a ellos han dado manejo tortuoso, infame y ratero de su Gobierno, como VE. debe reconocer, ¿qué razón, repito, tienen los franceses para darnos por fuerza lo que no queremos de voluntad?. ¿Acaso creará VE. labrar su felicidad y la de las tropas de su mando contribuyendo por su parte a empresa tan injusta como imposible?. A la verdad que si así fuese, sería una completa equivocación; pues a más de perder su opinión, que es el Alma moral del hombre, perdería también la poca libertad que en la actualidad goza como francés, labrándose las cadenas que no podrá soportar. No lo dude VE. y despierte del profundo letargo en que yace; ayude con sus fuerzas a la Nación francesa, que tanto gime en la esclavitud, a salir de la opresión en que se halla sepultada. No obscurezca VE. su gloria, ni la de Francia, tan acreedora a recuperar la libertad perdida bajo el gobierno del que tanto la debe, y de este modo quizás algún día tendremos el gusto de abrazarnos pronunciando las dulces palabras de: Viva la unión de los Pueblos libres de Francia y España, vivan sus Reyes Constitucionales, y vivan los heroicos militares que tanto han contribuido a la felicidad de su Patria.

Nadie más que los españoles desean la Paz, nadie más que ellos apetenecen que la Europa entera deponga la actitud guerrera que tanto aflige a la especie humana; pero persona más que ellos es celos de su libertad ni desea tanto conservarla a costa de cualquier sacrificio, prefiriendo bajar a la tumba si preciso fuese para conseguirlo con

las bendiciones de los hombres justos, a vivir con la execración de los mismos. El Gobierno español y las Cortes han dado esta contestación a las notas pasadas por las Potencias extranjeras, y los que no conocen más Patria y honor estamos íntimamente ligados con los que tan dignamente gobiernan y representan una Nación libre.

Me acusa VE. de haber hecho fuego sobre sus puestos, tornando por la recíproca buena asistencia a mis conciudadanos que han tenido la desgracia de ser heridos. En lo primero no hice más que mi deber por haber ocupado VE. un pueblo extranjero sin más derecho que las bayonetas, única arma de la injusticia y sinrazón, y con las que sólo se someterá el pacífico ciudadano contra su voluntad; y en lo segundo hace VE. lo que exige la humanidad, el derecho de gentes y ley de guerra, como yo con el oficial prisionero hecho por mis tropas el día 4 en las inmediaciones de esta Plaza. Digo de las bayonetas, y prueba nada equívoca de esta verdad, rodéese VE., solo, sin fuerzas, de ese inmundo cuerpo de frailes y curas, hez asquerosa de la sociedad; de esos ladrones cabecillas, a quienes sus crímenes obligaron, para eludir el castigo, volver las armas contra el suelo que los vio nacer; de esos indignos militares a quienes su necia ambición y orgullo les precipitó hasta el exceso de ser traidores a su Patria, y entonces observará quantos prosélitos hacen las proclamas de VE., las misiones de los unos y falaces promesas de los otros que sólo conducen al precipicio a la Nación y a los infelices incautos a quienes han seducido.

Siempre he mirado con predilección ese desgraciado pueblo del que me he titulado padre, y al que presté quantos auxilios me han sido posibles para librarlo hasta ahora de las garras de esos ladrones, que hace un año turbaron la paz en la antigua Cataluña, digna sin duda de mejor suerte para su industria, aplicación y laboriosidad; pero nadie mejor que VE. puede librarla de los horrores de la guerra, retirando como debe sus tropas de esa población, dando a sus habitantes de este modo una prueba de adhesión a los españoles para quienes sólo desea la paz y tranquilidad.

Concluyo ésta con decir a VE. que si tanto ama la Francia la persona de nuestro Augusto Soberano el Sr. Don Fernando 7º, como los españoles que sólo desean su gloria y engrandecimiento, que le hemos jurado adhesión constante como Rey Constitucional, y que no proyectamos enarbolar otro estandarte que el antiguo y Nacional, no olvide el Gobierno francés que sus pasos y movimientos dentro de la Península son otras tantas espadas que despedazan el corazón, y quizás ellos, y ellos solos, fraguarán su ruina y desgracia, más bien que aquellos a quienes se les acrimina de no tenerlo en libertad, siendo la injusta agresión motivo de su penoso y largo viaje con perjuicio de su quebrantada salud.

Persuádase VE. que cualquiera que sea su modo de pensar sobre el particular, seré con la más alta consideración su atento y seguro servidor. Sr. Comandante General. El Coronel Gobernador de San Fernando. Santos San Miguel. San Fernando de Figueres, 9 de Mayo de 1823. San Miguel.